

Szociológia az iskolában.

I.

Az emberi társadalom tudománya, a szociológia oly nagy arányú fejlődésnek indult a legutóbbi két évtized, alatt, a minőre a tudományok történetében nem találunk példát. A tudományos világ, mintha évszázadok mulasztásait egyszerre akarná helyre pótolni, mohó tudásvágygal adta magát a társadalmi élet törvényeinek kutatására.

És ezek a kutatások egy csodás világot tárnak fel az emberi elme előtt, mely mámoros lesz a vágytól, hatolni mindig mélyebbre és a való világ megfigyeléséből vont következtetésekkel bevilágítani a társadalmi élet rejtett titkaiba. A statisztika óriási lendületet vett, s az általa szerzett megfigyelések eddig alig sejtett társadalmi törvények és erőhatások megközelítését teszik lehetővé.

A társadalmi élet tudománya, a szociológia nagyon régi és mégis egészen új tudomány. Régi annyiban, mert alapvető igazságai már a legrégebb időben ismeretesek voltak, s mióta az emberek általában tudományokkal foglalkoznak, – foglalkoztak a társadalmi élet törvényeinek kutatásával is. Ámde a szociológia mint tudomány, a régiek előtt nem volt ismeretes, egyszerűen azért, mert az emberi társadalom fogalmát kizárólag ennek legfejlettebb alakzatában, az államba látták megtestesülve, csak ezt tették megfigyelés tárgyává, s így az ember szociális élete és működése csakis az államtudományok keretében

nyert tudományos méltatást. A társadalom fogalmát teljesen az államé absorbeálta, s a tudományos vizsgálódás tárgyát csakis az államelmélet jelenségei képezték.

A szociológia mint önálló tudomány, jobban mondva tudományszak csak a legújabb időkben műveltetik, csak mióta az emberek kezdenek arra az évszázadokon át fel nem ismert igazságra reájönni, hogy az államnak a társadalmat alárendelni, vagy a kettőt egymással szembeállítani nem lehet, – s hogy az állam nem egyéb, mint a társadalomnak egy formája, egy alkotása, a társadalmi életnek egy szükségszerű folyamánya. – Ma már tudjuk, hogy a társadalom teremti meg szükségszerűen az államot, és rendezi be azt a saját közfelfogása szerint, s így nem a társadalom fejlődése függ az államtól, de épen megfordítva.

A nagy pozitivistá filozófus, *Auguste Comte* volt az az első, aki e nagy igazságokat felismerve, az emberi társadalom fejlődési törvényeivel önállóan foglalkozott, illetőleg e tekintetben a vizsgálódás helyes irányát megjelölte. – A „szociológia” szót is ő használta először azon tudomány elnevezésül, melynek feladatát az emberi társadalom szervezetének és fejlődési törvényeinek kutatása képezi.

Magát a szociológia tudományát azonban *Herbert Spencer* önállósította azzal, hogy az emberi társadalomnak mint a szerves világ magasabb alakulatának fejlődési törvényeit természettudományi alapon kezdte vizsgálni és magyarázni. Azon az alapon, a melyet a természeti világban *Darwin* és követői emeltek tudományos igazsággá.

Ma tehát a társadalmi élet gazdag változatosságban megnyilatkozó tünetényeit az ember természetéből igyekeznek levezetni, s a causalitás törvénye szerint természeti, illetőleg tapasztalati alapon magyarázni. S ez a munka napjainkban lázasan folyik. A nagy angol filozófus

még megérhette eszméi diadalát. A sociológiának száz meg száz hivatott munkása igyekszik azon, hogy az emberiség életét és fejlődését legközvetlenebbül vizsgáló tudomány igazságait megvilágítsa s egy-egy követ vigyen e tudomány hatalmas arányokban emelkedő épületéhez.

A társadalmi élet Newtonja immár megvetette az alapot, s nekünk a sociológia szerény napszámosainak meg van adva a mód, hogy azon építhessünk tovább.

Azt mondhatnám, ha nem volna frivol kifejezés, – hogy a szociológia divatba jött. Talán előérzete van az emberiségnek, hogy a társadalom tudomány terén is oly nagyszerű vívmányokat fog majd elérni, mint a természettudományoknál. S ha a XIX-ik századot a technika és természettudományok óriási fejlődése jellemzi, úgy az eddigiek után ítélve a XX-ik századnak a társadalmi tudomány fejlődése fogja jellegét megadni.

Ámde még ez idő szerint e hatalmas tudomány fejlődésének csak a kezdetén vagyunk, s nagyarányú viták folynak még a tudomány általános körvonalainak, a társadalom természetének és a szociológia tárgyának megállapítása körül is. Feltárult előttünk a társadalom tudomány sík tengere a maga egész nagyszerűségében, de a mélységek még kimérve nincsenek, s a partokat még nem igen látjuk. A tudomány lényege feletti vitákban már feltűnnek az egyes részek halvány körvonalai, – de nagyon bizonytalanul. Az óriási anyagról kezd már sejtelmünk lenni de az egyes részek összefüggése, tagozódása, még ismeretlen előttünk.

II.

Minden tudománynak a rendszer adja meg az alapját. Ez képezi a tudomány összetartó gerinczét, s a biztos útmutatót a tudományos ismeretek tömkelegében. Rendszer nélkül bármi nagyot, maradandót alkotunk is a tudomány terén, az nélkülözni fogja az egységet és biztosságot,

Rendszer nélkül nem lesz az anyag áttekinthető, és nem lehet kijelölni a helyet, melyet az illető tudomány az ismeretek óriási világában elfoglalni hivatva van.

Azzal, hogy valamely tudomány tárgyának egyes részeit felsoroljuk, még nem alkottuk meg a tudomány rendszerét. Ehhez mindenekelőtt az szükséges, hogy a tudomány anyaga legalább megközelítőleg körülhatárolva legyen, s az egyes részek logikai összefüggéssel bírjanak egymás között. A rendszernek nemcsak felölelni, de systematice csoportosítani is kell a tudomány anyagát. Igaz, hogy a rendszer csak külső keret, melynek formáiból a folyton fejlődő tudomány igazságai olykor kiduzzadnak, s áttörnek a legszilárdabban megalapított korlátokon is. Sőt az is megesik, hogy egészen halomra döntenek a leggondosabban megállapított tudományos rendszert is.

Ezekből azonban nem az következik, hogy rendszerre szükség nincs, hanem az, hogy az elavult rendszer helyett újat kell alkotni, a mikor arra szükség van. Olyan a rendszer a tudományban, mint a ruha az ember testén. Szükségből foltozgathatjuk ugyan egy ideig, de ha egyszer elavult az, vagy kinőttük, újat kell csináltatni. De azért az eldobott réginek a formái, melyek egykor jónak bizonyultak, fognak irányadóul szolgálni az új elkészítésénél is.

A szociológiának ma még általánosan elfogadott rendszere nincs. Miveljük a tudományt, kutatjuk annak igazságait, gyűjtjük az adatokat lázas munkával, hogy absolut érvényű törvényeket vezessünk be azokból, de az egész tudománynak rendszere még nincs megalkotva. Hogyan is lehetne ez, a mikor a tudományos világ magával az óriási anyaggal sincs még tisztában.

Ismerünk ugyan már nagyon figyelemreméltó és tudományos értékkel bíró kísérleteket a szociológia rendszerének megállapítására. *Schäffle*: „Bau und Leben des socialen Körpers” című nagy munkájában először próbál adni

egy általános szociológiai rendszert, bár az rendkívül nehézkes és nehezen áttekinthető. Újabban *Achelis*, majd *Ratzenhofer*, *Carey*, *Lilienfeld*, *Zenker*, *Eisler*, legújabban pedig *Gumplowicz* igyekeznek a szociológia anyagát többé kevésbé kimerítő módon csoportosítani, sőt a szociológiai kérdések e csoportosítása magánál a nagymesternél Spencernél is feltalálható. Mindazáltal eltekintve attól, hogy e rendszerek egymástól alapjukban is különböznek, jóllehet egy későbbi rendszer megalkotására rendkívül becses anyagot szolgáltatnak, – ezek mindenike távol áll még attól, hogy belőlük egy rendszeres szociológiai kézikönyv tömöríthető legyen.

A szociológia rendszere még megalkotásra, a szociológia kézikönyve még megírásra vár. Addig pedig, a míg ez a rendszer megalkotva, s e kézikönyv megírva nincs, a szociológiát lehet ugyan tudományosan művelni, sőt lehet abból előadásokat is tartani, de a szociológiát tanítani, különösen iskolában tanítani nem.

Alig csalódom tehát, ha éppen a megfelelő rendszer hiányában keresem az okát annak a körülménynek, hogy a szociológia mint tudomány, az egyetemen és a felső iskolákban még most sem foglalta el méltó helyét.

Hogy tehát a szociológia a tudományok hierarchiájában a maga méltó helyét biztosíthassa, mindenekelőtt annak rendszerét kell megalkotni, hogy annak alapján a tudomány kézikönyvét megírni lehessen.

Hogy e feladat megoldása minő óriási nehézségekkel jár, azt éppen a szociológia művelői tudják legjobban. Bármit próbáljunk is tehát e téren alkotni, az okvetlenül többé-kevésbé kétes értékű kísérlet marad. Ebből azonban nem következik az, hogy a feladat megoldását meg se próbáljuk, mert hiszen kezdeni mégis csak kell a dolgot. Lehet, hogy számos erre irányuló kísérlet meddő és értéktelen marad, de az is lehet, hogy a sok kísérlet kö-

zött majd akad olyan is, a melyet minden gyarlósága *daczára* mégis fel lehet majd a jövő alkotásoknál használni. Egy ilyen kísérlet az, amelyet az alábbiakban nyújtani óhajtok. Mielőtt azonban szociológiai rendszeremet ismertetném, szükségesnek tartom, hogy pár szóval annak előzményeivel is foglalkozzam. A szociológia tanításáról az iskolákban, különösen minálunk Magyarországon kívánok még röviden egyet-mást elmondani.

III.

A szociológia megteremtését és hatalmas arányú fejlődését a mai kor szelleme hozza magával, mely a közjogi kérdések helyett inkább a társadalmi problémák megoldására helyezi a súlyt.

Mi magyarok e tekintetben is hátra vagyunk még maradva, mert minálunk még mindig a közjogi kérdések vannak előtérben, s ezek emésztik fel tudományos erőnk nagy részét. Ez az oka annak, hogy ama nagyszerű társadalmi problémák, melyek a művelt nyugati társadalmakban oly nagy erővel lépnek fel, minálunk még mindig nem találnak kellő méltatásra. A szociológia minálunk még mindig mostoha gyermeke a közoktatásügyi politikának.

Sajátságos viszonyunk Ausztriával nemcsak a közjogi kérdéseket tartja nálunk állandóan napirenden, de tudományos életünk fejlődését is nagy mértékben befolyásolja. Mi már hozzá vagyunk ahoz szokva, hogy kulturális intézményeinket osztrák, illetőleg német mintára rendezzük be, s a tudományos igazságok iránt is csak akkor tudunk kellőleg lelkesedni, ha szomszédaink azokat már előbb feldolgozták.

A szociológia tudománya a művelt nyugaton, különösen Angliában ma már arra a méltánylásra talál, a melyet valóban megérdemel. A német conservativizmus

azonban még mindig nem akarja elismerni e tudomány fontosságát, s jóllehet a német szociológusok kezdik már magukhoz ragadni e tudomány fejlesztése közül a vezetőszerepet, – a szociológia még mindig nem szerepel az egyetemi oktatás kötelezett tárgyai között.

Nem csodálkozhatunk tehát, ha a szociológia még a mi felsőbb oktatásunkban sem kapott helyet. Sőt mi még ott tartunk, hogy a szociológiának tudomány jellege sincs nálunk a tudományos és intéző körök által általánosan elismerve. A magyar Társadalomtudományi Társaság és abban ifjú szociológusaink egész lelkes gárdája buzgólkodik ugyan a jég megtörésén, de a mi csodálatos egyetemi conservativizmusunknak még mindig sikerült megakadályozni azt, hogy a legmodernebb tudomány a mi felsőbb oktatásunknál is utat törjön magának. Azt a sajtószerű lebecsülést, mellyel minálunk jóformán minden önálló tudományos törekvés épen a professzionatus tudományos köröknél találkozni szokott, teljes mértékben éreztetik épen a társadalom tudományával szemben. Egyetemünkön és felsőbb iskoláinkban még ma sincs tanszéke a szociológiának, sőt még tanári képesítést sem lehet e tárgyból szerezni. S attól lehet félni, hogy ez még sokáig így lesz, hiszen felsőbb oktatási politikánk iránya fájdalom, teljesen útjában áll annak, hogy a társadalmi élet törvényeivel az iskolai padokon is foglalkozzanak. Haladás helyett visszaesést tapasztalunk, minek legszomorúbb bizonyítéka az, hogy a jogbölcseletet, tehát azt a tudományt, melynek keretében legtöbb tér nyílik a társadalom törvényeinek vizsgálatára, – egyszerűen kitörölték az alapvizsgái tárgyak sorából.

Akadtak ugyan lelkes férfiak, akik felismerve tudományunk jelentőségét, annak megfelelő helyet akartak biztosítani a mi felsőbb oktatásunkban is. Dr. *Emmer* Kornél, tudományos életünk e kitűnő sége, már 1900-ban

sürgeti a közoktatásügyi bizottságban egy szociológiai tanszéknek az egyetemen leendő felállítását, – de természetesen sikertelenül.

Pedig a mi jogi oktatásunk igazán könnyen elbírná a szociológiának, mint rendes tárgynak a beillesztését. A mennyire túl van terhelve nálunk a középiskola, annyira könnyű a négy évi jogi tanfolyam elvégzése. A mi közoktatásügyi politikánk azonban, ahelyett, hogy a középiskola terheit könnyítené, a jogi tanfolyam tudományos színvonalának pedig emelésére törekednék, – épen az ellenkezőjét cselekszi. Nagyon kevés tehát a mi reményünk arra, hogy a szociológia egyhamar helyet fog nyerni jogi tanintézetekben. Legalább is addig nem remélhetjük ezt, amíg az osztrák conservativizmus e tekintetben engedni nem fog. – Ha majd Ausztriában méltánylásra talál a társadalom tudománya, akkor talán majd mi is utána fogunk kullogni.

Hogy a modern tudományos áramlat előbb-utóbb meg fogja törni a jeget Ausztriában és utána minálunk is, a felől nincs kétségem. – De azt hiszem, hogy előbb még egy céltudatos közoktatásügyi kormánynak kell következnie, melynek majd a politikai viszonyok időt fognak engedni arra, hogy e nagyfontosságú kulturális kérdést napirendre vehesse.

Mint örvendetes jelenséget említtem fel, hogy Ausztriában is kezdenek már hangok emelkedni a társadalom tudománya mellett, dr. *Halban* professor ezelőtt két évvel megjelent művében már a szociológiát az egyetemeken kötelező collegiummá kívánja tenni, azzal az indokolással, „mert a szociológia igen jó szolgálatokat tehet a történeti és dogmatikai tudományok tanulmányozásánál.”

Addig is azonban, míg ezek a jobb idők bekövetkeznek, a szociológia művelőinek lankadatlan munkássággal kell a talajt e tudomány számára előkészíteni – S

e tekintetben két fontos feladat áll előttünk: körvonalozni a tudomány rendszerét, és megírni a szociológiának iskolai oktatásra alkalmas kézikönyvét.

IV.

Négy éve immár, hogy a máramarosszigeti jogakadémián a szociológiából rendes előadásokat tartok a magyar közoktatásügyi kormány engedélyével, mely e tárgynak a jogakadémia tanrendjébe való felvételét minden évben megjegyzés nélkül jóváhagyta. Ezen előadásaim rendszeréről és eredményéről kívánok ezúttal a nyilvánosság előtt beszámolni.

Mindenekelőtt konstatálnom kell azt, hogy a szociológia iránt jogtanuló ifjúságunk élénk érdeklődést mutat. Nemcsak tömegesen iratkoznak be a szociológiai előadásokra, jóllehet ez nem kötelezett tárgy, – de nagy érdeklődéssel hallgatják is az előadásokat. Sőt akadémiánkon kívül álló intelligens egyének is nagy érdeklődést mutattak ez előadások iránt.

Mindezekből arról győződtem meg, hogy nálunk a szociológia előadására tényleg szükség van, hogy tudományunk általában a fontosabb társadalmi problémák iránti érdeklődés a jogtanuló ifjúság és a művelt közönség körében nemcsak felkölthető, de állandóan ébren is tartható legyen. – S ez annál inkább szükségesnek látszik, mivel napjainkban a napirenden lévő szociálpolitikai kérdések helyes megítéléséhez a statisztikai adatok alapján levezetett szociológiai alapigazságok ismerete hovatovább nélkülözhetlenebbé válik.

Amikor tehát az első szociológiai collegiumot meghirdettem, tisztán állott előttem, hogy ezzel kettős feladatot vállaltam magamra. Egyik az volt, hogy lehetőleg világos, minden tudományos nehézkességtől ment modorban ismertessem a tudomány alapigazságait, az evolúció,

az átöröklés és változás társadalmi küzdelem és kiválás törvényeit – lehetőleg gazdagon világítva meg azokat a mindennapi életből vett példákkal.

Másik feladatomból az volt, hogy az előadandó anyagról áttekintést, mintegy programot nyújtsak. – Ez volt természetesen a feladat nehezebbik része, úgy hogy az első évben nem is nyújthattam egyebet az anyag egyes részeinek egyszerű rendszertelen és nagy mértékben hézagossá felsorolásán. – Majd az előadások során kezdett lassanként kidomborodni előttem az egyes részek közötti összefüggés, s az egész tárgy tagozódása is, – mely aztán évről-évre határozottabbá is lett. – A harmadik évben már rendszeres vezérfonalat is nyújthattam hallgatóimnak mellet a későbbi előadások folyamán már csak bővítetni és csiszolni kellett, hogy az egész anyagra nézve kellő áttekintést nyújtsak. – S megvallom, inkább erre az áttekintésre, mint az egyes kérdések részletes kifejtésére fektettem a főszólyt, s nem bocsátkoztam a tudományos vitakérdések kritikai méltatásába.

Kiindulási pontomból a szociológiai rendszer beosztásánál a Comte által minden tudományra nézve felállított felosztás volt *a statisztikai* és a *dinamikai* részre. – Előbbi alá a társadalom szervezetére és az egyes társadalmi körök tagozódására, – az utóbbi alá a társadalom életére és működésére vonatkozó ismereteket soroltam. –

Ezzel az alapfelosztás már meg volt, s most már csak a két főrész anyagát kellett rendezni. – Az első főrésznel ismét adva volt a logikai sorrend azzal, hogy a társadalom szervezetének ismertetését meg kell előznie a fejlődéstani résznek melynek törvényei alapján az emberi társadalom mai tagozódása és berendezése létrejött, s a mely törvények irányadók a társadalom jövő fejlődésére nézve is. – Így az első főrészt a fejlődéstani és a szervezeti részekre kellett felosztani.

A második főrész a társadalom életével, annak különböző irányú működésével foglalkozik. – De e rész tárgyalásánál nem volt szabad szem előtt téveszteni a szociológia azon feladatát sem, hogy e tudománynak keli megjelölnie a legcélszerűbb társadalmi berendezkedés irányelveit, s e célt szem előtt tartva, a társadalmi élet betegségeit és a fejlődés biztosítása helyett dekadenciára vezető jelenségeit is vizsgálat tárgyává kell tennie, – mert csak ez adhatja meg tudományunknak a gyakorlati értéket. – Ilyenformán a második főrészből egy önálló részt választottam ki, melyben a társadalom kóros jelenségeinek ismertetését és a lehetőség szerint azok orvoslását igyekeztem tárgyalás alá venni.

Itt még egy nehézséget kell felemlítenem, mely a szociológia rendszerének megalkotására irányuló szerény kísérleteimnél utamban állott. – A felvett anyag egyes részei ugyanis oly nagy terjedelműek, hogy azok már eddig is széles alapon művelt önálló tudományok tárgyát képezik, természetüknél és az emberi társadalom életével való összefüggésüknél fogva azonban szorososan a szociológiába tartoznak. – Ilyenek például a következők: A társadalom szervezeti részébe az államot, mint a legtökéletesebb társadalmi formát is fel kell vennünk, pedig ennek szervezetét valamint a társadalom politikai működését az általános államtan és a *politika* tudománya ismerteti. A társadalom gazdasági működésének alapelvei viszont a *társadalmi gazdaságtan* tudományát alkotják. Ilyen rész az is, mely a társadalom erkölcsi életét tárgyalja, ami ismét az *ethika* közébe vág. Sőt a társadalom jogi funkció-körének ismertetésénél a magánjog és büntetőjog alapelveire is ki kell terjeszkedni. Végül a szociológia alapelveinek tárgyalásánál a jogbölcselet, valamint a pszichológia és biológia igazságait kell kiindulási alapul vennünk. Mindezek a tudományok részint egyenesen bele tar-

toznak a szociológiába, részint oly közeli rokonságban vannak azzal, hogy közöttük az elhatárolás jóformán lehetetlen. A nehézség tehát abban állott, hogyha ezeket a részeket kihagyjuk a szociológiából, akkor annak rendszere nyilván hézagos és csonka marad, – ha ellenben egész terjedelmükben fel akarjuk ölelni és méltatni azokat, akkor az óriási anyag nem egy önálló tudományyá, de egy egész tudománycsoporttá, jobban mondva encyklopédiává fogja tenni a szociológiát.

Anélkül, hogy e nehéz kérdés elméleti fejtegetésébe bocsátkozni kívánnék, igyekeztem azt lehetőleg gyakorlati alapon megoldani. Éhez képest a fentebb elősorolt részeket, az azokra vonatkozó alapfogalmakat benn hagytam a szociológia tárgyai közt, tárgyalva azokat legalább olyan mértékben, amennyire azt az egész anyagnak minden oldalról való megvilágítása s az egyes részek közötti összefüggés megértése szükségessé tette. Ez az eljárás egyfelől teljes áttekintést nyújt a szociológia anyagáról, másfelől nem gátolja, hogy az egyes részek mind a politika, közgazdaságtan, ethika stb. mint külön, önálló tudományok is megtartsák eme jellegüket. Olyanformán, mint a hogy pl. a közjog keretébe tartozik a közigazgatási jog és a törvénykezési formáljog is. A közigazgatási jognak egy része viszont a pénzügyi jog immár önálló tudományát képezi.

Mindezek tekintetbe vételével tehát a szociológiát egy bevezető részre és négy főrésze osztottam fel. A bevezető rész magáról a tudományról, ennek módszeréről, s tárgyának ismertetéséről szól. Az első rész a társadalom fejlődését, a második annak szervezetét, a harmadik a társadalom életműködését tárgyalja, míg a negyedik rész a társadalom körjelenségeit s esetleg ezeknek gyógyítási módját ismerteti.

E főkeretek között a szociológia kézikönyvének részletes beosztását az itt következő tervezet tünteti fel;

A szociológia kézikönyvének rendszere.

Bevezető rész.

A szociológia mint tudomány.

1. A szociológia fogalma; állam és társadalom.
2. A szociológia feladata és módszerei.
3. A szociológia tárgya és rendszere.
4. Irodalomtörténeti áttekintés.

I. rész.

A társadalom fejlődése.

1. *Társadalom és civilizáció.* A társadalom keletkezése. A társasélet kezdetleges formái. Állati társadalmak. A kezdetleges emberi társadalom. A civilizáció és ennek eszközei.

2. *A fejlődés (evolutio) tana.* A fejlődés lényege és formái. A fejlődés tényezői. Átöröklés és variabilitás. Alkalmazkodás.

3. *Társadalmi küzdelem és kiválás.* Létérti küzdelem a természetben és társadalomban. Egoizmus, altruizmus, idealizmus. A társadalmi küzdelem eszközei. A kiválás (selectio) s ennek tényezői. Az egyensúly törvénye.

4. *A társadalmi rend.* Ennek alapjai. Jog és erkölcs. Közfelfogás, szokások, tradíciók. Társadalmi törvények. A társadalmi rend biztosítékai.

5. *A társadalom környezete.* A környezet befolyása a társadalomra. Kültermészet, éghajlat. A föld. Lakás. Ruházat és tápsze»rek. Javak és erők. Ország és haza.

II. rész.

A társadalom szervezete.

1. *Az ember.* Az ember, mint természeti és társadalmi lény. Az emberi tulajdonságok. Fizikai, szellemi, erkölcsi tulajdonságok. Különbségek, nem, kor, faj, véralkat szerint. Az ember, mint társadalmi egység.

2. *A család.* Házasság. Gyermekek, Rokonság. A nevelése Családi tűzhely. Háztartás. Családi vagyon. Örökösödés,

3. *Társadalmi osztályok.* Kaszt és osztályrendszer. Az osztályok kiválása és szerepük a társadalomban. Arisztokráciái Születési és vagyoni előkelőség. Foglalkozási különbség. Középosztály. Munkásosztály. Vagyonkülönbség. Az osztályok küzdelme.

4. *A társadalom helyi alakulásai.* Ország és tartomány. Községek. Községi és városi élet. Forgalom, közlekedés. Helyi munkamegosztás.

5. *Testületek és egyesületek.* Anyagi és szellemi erőegyesítés általában. Gazdasági célú egyesületek. Humanisztikus és erkölcsi egyesületek. Szórakoztató egyesületek.

6. *Az egyház.* A különböző vallások, ezeknek összehasonlító történeti áttekintése. A keresztyén vallás és felekezetei. Az egyház, mint szervezet. Nemzeti egyház. Egyházi vagyon. Speciális egyházi intézmények, ezek szerepe és hatása a társadalomban. Az egyházak viszonyossága.

7. *Nemzetiségek.* Vérrokonság, törzsek és nemzetségek. Faj- és nyelvkülönbség. A nemzetiségi eszme. A nemzet, mint államalkotó társadalmi tényező.

8. *Az állam.* Alakulása és célja. Az állam alaperői. Államformák. Államfő és nép. Államhatalom. Törvényhozás és kormányzat. Államszövetségek. Világállam.

III. rész.

A társadalom élete.

1. *A társadalom természeti funkcióköre.* Fajfentartás. Szelem és házasság. A nemi élet különböző formái. Családalapítás. Korkülönbségek. Családi állapot. A nőkérdés (feminizmus). Népesedési mozgalmak. Születések és halálozások. Közegészségügy.

2. *A társadalom politikai élete.* A törvényhozó hatalom gyakorlása. Politikai pártélet. Liberalizmus, conservativizmus, radikalizmus. Szocializmus és szociáldemokratia. Kormányzat. Autonomia. Hadsereg és katonai szolgálat. Publicitás és közvélemény. Községi élet.

3. *A társadalom jogi funkcióköre.* Jog és jogrend. Észjog és tételes jog. Köz- és magánjog. Büntetőjog. Nemzetközi jog. Kivételes jogok. Igazságszolgáltatás. Bírói hatalom. Társadalmi jog.

4. *A társadalom kulturális élete.* Civilizáció és kultúra. Nyelv és írás. Tudomány. Közoktatás, iskolák. Szépirodalom és költészet. A sajtó. Hirlapírás. Művészetek. Képzőművészetek, színházak, zene. Barátkozás és multságok. Társas érintkezés. A vallás és annak szabadsága.

5. *A társadalom gazdasági élete.* Javak, vagyon. Termelés és fogyasztás. Munka és tőke. Kapitalizmus. Munkáskérdés. Verseny

és forgalom. Pénz és hitelügy. Foglalkozások. Ipar és kereskedelem. Biztosításügy. Jövedelem eloszlás.

6. *A társadalom erkölcsi élete.* Erkölcs és közerkölcsiség. Hazafiság, nemzeti érzés. Becsület, köztisztelet. A becsület védelme. Közjátékonyosság, humanizmus. Szegényügy, koldulás. Kicsapongások, erkölcstelenség. Prostitúció. Lelencügy. Az egyház, mint erkölcsi intézmény.

IV. rész.

Társadalmi kórtan (pathologia).

1. *Társadalmi bajok általában.* Társadalmi parazitizmus. Társadalmi degeneráció. Az egyensúly megzavarása. A társadalmak pusztulása.

2. *Fizikai bajok.* Túlnépesedés. Kivándorlások. Testi és lelki betegségek. Fogycsökkenések. Járványok. Nemi betegségek. Gyermekehalandóság. A kültermészet mostohaasága.

3. *Politikai és jogi kórjelenségek.* Államformák elfajulásai. Parlamenti bajok, obstrukciók. A közszellem hanyatlása. Bizantinizmus, szolgalelkűség. A protekció és pusztításai. A jogszolgáltatás bajai. A közbiztonság romlása. Militarizmus.

4. *Kulturális bajok.* Felekezeti türelmetlenség. Kultúrharok. A közoktatás bajai. Művészeti érzék hanyatlása. A felvilágosodás megakasztása. Népbutítás, babonák. Az irodalom fattyúhajtásai. A sajtó visszaélései. A közvélemény romlása.

5. *Gazdasági bajok.* Válságok, túltermelés. Kórjelenségek a fogyasztásnál. Üzlettelenség, bukások. Vállalkozási szédelmek. Devalvációk. Nagy adók, birtokpusztulások. Az állami hitel megrendülése. Gazdasági szocializmus és kommunizmus.

6. *Erkölcsi bajok.* Erkölcsi érzék hanyatlása. Házasságtörések, vadházasságok. Törvénytelen gyermekek. Kicsapongások, erkölcstelenség. Coelibatus. Társadalmi korrupció. Párbaj. Játékszenvedély. Iszákosság, alkoholizmus. Moral insanity. Az erkölcsök elvadulása és pusztulása.

Függelék: Az emberi társadalom jövője.

Teljesen tisztában vagyok az itt vázolt rendszer fogyatékoságaival, – de viszont azt hiszem, hogy az a tudomány anyagát meglehetősen felöleli, s legalább a főbb

részek szerint rendezni is. A részletek csoportosítása elismerem, sok tekintetben rendszertelen és önkényes, – ámde ezen idővel lehet segíteni. – Mindent összevéve azonban ez az anyagbeosztás a szociológia tanításához vezérfonal gyanánt felhasználható, sőt annak alapján meg lehetne tenni a kísérletet a szociológia tankönyvének megírására is.

Ezt a kísérletet óhajtottam előkészíteni a fenti rendszer összeállításával, melynek nincs egyéb igénye, mint hogy tudományunk iránt az érdeklődés felköltését szolgálja, s a nagy feladatnak, a szociológia iskolai tanításának megvalósítását, ha csekély mértékben is előkészítse.